

Krzysztof WASIELEWSKI

**Procedura rekrutacyjna na studia
jako mechanizm selekcji społecznej**

CPP RPS Volume 49 (2013)

Correspondence to the Author:

Dr Krzysztof Wasielewski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń, Poland
E-mail: kwasielewski@wp.pl

A list of the Center for Public Policy Studies “Research Papers” and other currently published publications is available online at the CPP website
<http://www.cpp.amu.edu.pl/publications.htm>.

Hard copies of the research papers are available upon request

The Center for Public Policy Studies (CPP) is an autonomous research unit of Poznan University, Poland, founded in 2002. It focuses on research in social sciences, mostly through large-scale comparative European and international research projects. Its major areas of interest include: higher education policy and research in national, European and global perspectives; research and development policies; university management and governance; reforming higher education and its legislation in Central and Eastern Europe; higher education and regional development; public services; the processes of Europeanization and globalization; theories of the welfare state; theories of democracy, as well as political and economic transition in European postcommunist countries. See
<http://www.cpp.amu.edu.pl/htm>.

The CPP Research Papers Series is intended to disseminate the findings of work in progress and to communicate preliminary research results to the academic community and the wider audience. Papers are subject to further revisions and therefore all comments and suggestions to authors are welcome.

KRZYSZTOF WASIELEWSKI

PROCEDURA REKRUTACYJNA NA STUDIA JAKO MECHANIZM SELEKCJI SPOŁECZNEJ¹

Wstęp

Wśród wielu zmian, jakie zaszły w obszarze edukacji w ciągu ostatnich dwudziestu lat, a mających wpływ na dostęp młodzieży do studiów wyższych, do ważniejszych należała niewątpliwie rezygnacja z przeprowadzania procedury egzaminacyjnej na studia na rzecz zewnętrznego egzaminu maturalnego (tzw. „nowej matury”). Przed zmianą procedura selekcyjna uczniów składała się z dwóch mechanizmów. Szkoła średnia – upraszczając nieco sprawę – przeprowadzała egzamin maturalny w formie pisemnej i ustnej. Dopiero jego zdanie uprawniało maturzystę do ubiegania się o przyjęcie na studia. Drugim mechanizmem zarządzała wyższa uczelnia, która dysponowała prawem przeprowadzania dodatkowej selekcji na studia kandydatów, którzy się o to ubiegali. Elementami tej procedury zazwyczaj były: konkurs świadectw, bądź/i stosowny egzamin (pisemny bądź/i ustny). Decyzja o tym, czy postępowanie takie zostanie wprowadzone, a także jego forma i charakter leżały w gestii władz uczelni bądź poszczególnych jej jednostek. Patrząc z perspektywy mechanizmów selekcyjnych młodzież w drodze na studia wyższe, warto zwrócić uwagę, iż pierwotnym (pomijając wcześniejsze procesy różnicowania się młodzieży) kryterium selekcyjnym był – mający charakter formalny – egzamin maturalny (selekcja kierowana), kolejnym mechanizmem wyboru uczelni przez maturzystę (selekcja spontaniczna – autoselekcja), końcowym zaś kolejny egzamin formalny na studiach wyższych (selekcja kierowana). Po zmianie procedura ta uległa dosyć istotnej zmianie. Pierwotnym mechanizmem selekcyjnym pozostała matura (selekcja kierowana), lecz dwa pozostałe elementy wpisujące się w próg selekcyjny mają już charakter selekcji spontanicznej (autoselekcji). Są to wybór poziomu matury, na jakim uczeń decyduje się ją zdawać (a także, czy zdaje i jeśli tak, to jakie

¹ Artykuł stanowi rozdział 5 książki: *Młodzież wiejska na uniwersytecie – droga na studia, mechanizmy alokacji, postawy wobec studiów*, Toruń 2013, Wydawnictwo Naukowe UMK.

przedmioty dodatkowe) oraz wybór wyższej uczelni, na której chciałby studiować². Zatem zmiana jaka nastąpiła w całości procedury prowadzącej na wyższą uczelnię polegała na rezygnacji ze znaczącej części procedury formalnej (selekcji kierowanej), jaką była procedura egzaminacyjna na studiach wyższych, i rozszerzenia procedury nieformalnej (selekcji spontanicznej), jaką jest wybór poziomu zdawanej matury oraz wyższej uczelni, w której młodzież chciałaby studiować.

Opisana powyżej zmiana procedury i mechanizmów selekcyjnych na progu przejścia pomiędzy szkołą średnią a szkołą wyższą jest dla nas w tym miejscu istotna jedynie o tyle, o ile miała wpływ na dostęp młodzieży wiejskiej do edukacji. Badawczo interesujące i społecznie ważne jest bowiem to, czy rezygnacja z przeprowadzania egzaminów wstępnych przez wyższe uczelnie na rzecz uznawalności przez nie egzaminu maturalnego zmieniły szanse na dostanie się na studia młodzieży wiejskiej? Rozdział ten poświęcony jest analizie tego procesu. Składa się on z dwóch części. Pierwsza odpowiada na pytanie, czy i w jakim stopniu procedura rekrutacyjna przeprowadzana przez wyższe uczelnie przed wprowadzeniem „nowej matury” miała charakter selekcyjny oraz czy młodzież wiejska podlegała bardziej aniżeli miejska tym mechanizmom selekcyjnym. W analizie wykorzystano materiały zebrane w roku akademickim 2004/2005 (a więc przed pełną zmianą procedury rekrutacyjnej na studia) na wybranych kierunkach studiów na UMK w Toruniu. Druga część prezentuje wyniki analogicznej analizy po zmianie procedury rekrutacyjnej. Wykorzystano w niej materiały zebrane w roku akademickim 2012/2013.

5.1. Procesy selekcji społecznej w trakcie „starej” procedury rekrutacyjnej

Ogólnie rzecz ujmując, odsetek młodzieży wiejskiej pośród kandydatów na studia był porównywalny do odsetka zbiorowości przyjętych na I rok i kształtował się na poziomie 25%. Znaczy to, że w ogólnym rozrachunku młodzież wiejska podczas procedury kwalifikacyjnej na studia nie była ani negatywnie, ani pozytywnie selekcyjowana i stanowiła wśród studentów podobny odsetek co wśród kandydatów. Nieco inaczej było w przypadku kandydatów pochodzących z dużych miast (powyżej 100 tysięcy mieszkańców). Pośród kandydatów stanowiła ona 34,4% ogółu, a w zbiorowości przyjętych – 37,7% (tab. 5.1).

² Na niektórych typach uczelni (np. wojskowych) oraz niektórych kierunkach studiów (np. prawie, kierunkach medycznych) dopuszczono możliwość przeprowadzania dodatkowej procedury egzaminacyjnej.

Znaczy to, że postępowanie kwalifikacyjne na studia, w trakcie którego była ona pozytywnie selekcjonowana, bardziej „sprzyjało” młodzieży wiejskiej.

Młodzież wiejskiego pochodzenia „traciła” na kierunkach z twardą selekcją („elitarnych”), a zyskiwała na kierunkach dostępniejszych, określanych jako „zruralizowane”. Im trudniejsza była forma egzaminu wstępnego, tym silniejszy był proces selekcji młodzieży wiejskiej w procesie rekrutacji. I tak np. wśród kandydujących na grafikę było 15,5% młodzieży ze wsi, wśród przyjętych – 9,5%; na konserwacji i restauracji dzieł sztuki odpowiednie wskaźniki wynosiły 15,6% oraz 8,0%, na socjologii ogólnej 21,1% i 15,6%. Z kolei kierunkami, na których młodzież wiejska stanowiła większy odsetek w zbiorowości przyjętych niż kandydatów, były: socjologia – specjalność PROWE oraz teologia. Na tych kierunkach młodzież wiejska w procesie rekrutacji nieco „traciła” na rzecz młodzieży wielkomięskiej. Wraz ze spadkiem odsetka młodzieży wiejskiej pośród przyjętych (w stosunku do kandydatów) rósł odsetek przyjętych młodzieży wielkomięskiej. Innymi słowy, beneficjentami negatywnej selekcji młodzieży wiejskiej była młodzież wielkomięska (zob. tab. 5.1).

Tabela 5.1. Udział kandydatów i przyjętych na I rok wybranych kierunków studiów na UMK w Toruniu w roku akademickim 2004/2005 z podziałem na środowisko zamieszkania (w %)

Kierunek studiów	Wieś		Duże miasto (powyżej 100 tys.)	
	Odsetek pośród kandydatów	Odsetek pośród przyjętych	Odsetek pośród kandydatów	Odsetek pośród przyjętych
Filologia angielska	16,1	17,0	34,6	44,7
Filologia polska – magisterskie	37,0	31,1	24,4	28,9
Filologia polska – licencjackie	23,0	22,2	40,2	40,7
Grafika	15,5	9,5	51,8	52,4
Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki	15,6	8,0	45,6	52,0
Matematyka	39,3	34,1*	21,1	33,0*

Informatyka	24,3	23,2*	37,8	42,2*
Socjologia ogólna	21,1	15,6	39,3	37,5
Socjologia PROWE	27,4	35,0	35,1	25,0
Teologia	27,0	28,5	34,9	32,1
Odsetek studentów I roku ogółem powyższych kierunków studiów	24,7	24,6	34,4	37,7

* Uwzględniono osoby, którym zaproponowano przyjęcie na studia.

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Dotychczas ustaliliśmy wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej na wybranych kierunkach studiów i ich zmiany na przestrzeni trzech lat, a także proporcje tej młodzieży pośród kandydatów i przyjętych na I rok studiów. Dzięki temu uzyskaliśmy ogólne informacje o rozmiarach i kierunku selekcyjnej funkcji procedury rekrutacyjnej na studia, z których wynika, że młodzież wiejska jest szczególnie poszkodowana. Jakie mechanizmy kształtujące zbiorowość studentów I roku zadziałały w procesie rekrutacji? Zaczniemy od egzaminów wstępnych. Najbardziej selekcyjnymi kierunkami studiów, czyli takimi, na których największy odsetek maturzystów nie przechodził postępowania kwalifikacyjnego, były: socjologia PROWE, filologia angielska, socjologia ogólna, grafika oraz konserwacja i restauracja dzieł sztuki³ (tab. 5.2). Były to kierunki „zurbanizowane”, na które obowiązywały trudniejsze (co najmniej dwustopniowe) egzaminy wstępne. Zatem im trudniejszy był egzamin wstępny na studia, tym większej selekcji negatywnej podlegała młodzież wiejska.

„Wskaźnik zdawalności” egzaminu wstępnego oglądany przez pryzmat środowiska zamieszkania kandydatów ukazuje, że po pierwotnej autoselekcji młodzieży wiejskiej (zob.

³ W powyższym zestawieniu pewną niespodziankę stanowi obecność socjologii PROWE. Jednak bliższa analiza tego przypadku pozwala wywnioskować, iż wpłynął na to przede wszystkim fakt słabego zainteresowania młodzieży tym kierunkiem studiów oraz stosunkowo niewielka liczba kandydatów. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku teologii. Jest to m.in. powód, dla którego organizuje się na tych dwóch kierunkach (socjologia – specjalność PROWE oraz teologia – specjalność katechetyczno-pastoralna) II nabór na studia.

tab. 5.1) następowała dodatkowo wyraźna selekcja kandydatów z tego środowiska podczas postępowania kwalifikującego na studia. Na siedmiu spośród dziesięciu analizowanych kierunków studiów młodzież pochodząca ze wsi rzadziej zdawała egzamin wstępny niż ogół kandydatów i znacznie rzadziej niż kandydaci pochodzący z dużych miast. Jedynymi kierunkami studiów, na których młodzież wiejska częściej zdawała egzaminy wstępne, była: grafika oraz socjologia PROWE (zob. tab. 5.2).

Tabela 5.2. Odsetek osób, które zdały egz. wstępny na I rok wybranych kierunków studiów z podziałem na wielkość środowiska zamieszkania (w %)

Kierunek studiów	Odsetek osób spośród ogółu kandydatów, które zdały egz. wstępny	Wieś	Duże miasto (powyżej 100 tys.)
Filologia angielska	14,0	11,8	17,6
Filologia polska – magisterskie	54,2	53,5	55,8
Filologia polska – licencjackie	65,5	65,0	68,6
Grafika	30,0	35,3	29,8
Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki	38,9	21,4	41,5
Matematyka	82,8	79,3	87,7
Informatyka	78,0	78,2	79,2
Socjologia ogólna	19,6	13,8	20,0
PROWE – I nabór	13,5	23,1	12,5
PROWE – II nabór	22,3	18,2	18,5
PROWE ogółem	18,4	19,6	15,2
Teologia – I nabór	86,0	86,1	87,5

Teologia – II nabór	62,4	55,6	78,3
Teologia ogółem	76,9	73,0	87,0

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Z danych zawartych w tabeli 5.2 wynika przede wszystkim, że młodzież wiejska – generalnie rzecz biorąc – znacznie gorzej niż jej wielkomięjscy rówieśnicy zdawała egzamin wstępny. Z danych tych jednak nie wynika, czy poziom zdania egzaminu wstępnego pozwolił jej dostać się na studia. Zdanie egzaminu wstępnego nie oznacza bowiem automatycznego dostania się studia. Pozwolą to określić dopiero dane zawarte w tabeli 5.3. Pokazują one, jakiemu odsetkowi kandydatów, którzy zdali egzamin wstępny zaproponowano przyjęcie na studia. Na większości kierunków (sześć spośród dziesięciu analizowanych) młodzież wiejska rzadziej niż młodzież wielkomięjska dostaje propozycję podjęcia studiów. Oznacza to, że na tych sześciu kierunkach młodzież wiejska gorzej zdała egzamin wstępny od pozostałych kandydatów. Tym samym, pomimo zdania egzaminu wstępnego, znaczna część tej młodzieży najprawdopodobniej nie podejmie studiów⁴ (zob. tab. 5.3).

Do ciekawych wniosków prowadzi również analiza „polityki rekrutacyjnej” na poszczególnych kierunkach studiów. Okazuje się bowiem, że na kierunkach bardziej „elitarnych” egzamin wstępny miał charakter zdecydowanie bardziej selekcyjny, tj. odsetek osób, które zdały egzamin był znacznie niższy aniżeli tych, które nie zdały. W konsekwencji znacznie większy odsetek kandydatów, którzy przeszli przez „sito” egzaminacyjne, dostawał propozycję przyjęcia na studia. Pośród analizowanych przez nas kierunków najbardziej „restrykcyjną politykę” w pierwszej fazie postępowania kwalifikacyjnego prowadził Instytut Socjologii, gdzie ze wszystkich osób, które zdały egzamin (było ich 19,6%) na kierunek socjologia ogólna, propozycję przyjęcia dostało aż 89,6% spośród nich (zob. tab. 5.3). Odwrotnie było w przypadku kierunków, które prowadziły „łagodną politykę” wobec kandydatów. Tutaj ogólna tendencja była taka, że im większy odsetek kandydatów zdawał egzamin wstępny, tym mniejszy ich odsetek dostawał propozycję przyjęcia na studia. I tak np. egzamin wstępny na informatykę i matematykę zdało 78-83% wszystkich kandydatów (tab. 5.2), jednakże propozycję przyjęcia dostał jedynie co trzeci z nich (tab. 5.3).

⁴ Używam trybu przypuszczającego bowiem, jak zaznaczałem wcześniej, niniejsze analizy nie są oparte na danych osób, które ostatecznie podjęły studia, ale jedynie na danych dotyczących osób, którym podjęcie studiów zaproponowano.

Nieco inaczej trzeba spojrzeć na dwa najbardziej „zruralizowane” kierunki studiów – teologię i socjologię PROWE. W obu przypadkach w I naborze na studia przyjęto wszystkich, którzy zdali egzamin wstępny. Przy czym na socjologii PROWE egzamin zdało „jedynie” 13,5% kandydatów, na teologii – 86,0%. Różnica w przypadku obu kierunków ma przede wszystkim charakter ilościowy (kwestia liczebności kandydatów). Ogółem na socjologię PROWE w roku akademickim 2004/2005 przyjęto 20 osób, z czego 12 w I naborze, na teologii zaś – 152 osoby, z czego 107 w I naborze. W tym wypadku znacznie mniejszy nabór na studia przyczynił się do możliwości przeprowadzenia bardziej selektywnego egzaminu wstępnego (czyli wyselekcjonowania lepszych kandydatów), nawet jeśli jego „konsekwencją” była konieczność zrobienia II naboru.

Ogólnie zatem rzecz ujmując, młodzież wiejska była wyraźnie silniej negatywnie selekcjonowana w trakcie procedury rekrutacyjnej, niezależnie od tego, czy była ona restrykcyjna (trudny egzamin wstępny i niski odsetek jego zdawalności), czy łagodna (relatywnie łatwy egzamin wstępny i wysoki odsetek jego zdawalności). Decydujące w tej sytuacji wydaje się bowiem słabe przygotowanie do egzaminu wstępnego, wynikające prawdopodobnie z niskiego poziomu nauczania szkół maturalnych, do których młodzież ta uczęszczała, bądź/i z powodu niskiego poziomu kapitału kulturowego, który mógł się okazać decydujący w stresogennej sytuacji egzaminu na studia.

Tabela 5.3. Odsetek osób, którym zaproponowano przyjęcie na studia, wśród kandydatów na I rok wybranych kierunków studiów z podziałem na wielkość miejscowości zamieszkania (w %)

Kierunek studiów	Odsetek osób, którym zaproponowano przyjęcie spośród wszystkich, które zdały egzamin	Wieś	Duże miasto (powyżej 100 tys.)
Filologia angielska	52,7	66,7	54,2
Filologia polska – magisterskie	53,1	46,8	62,3
Filologia polska – licencjackie	52,6	53,8	50,0
Grafika	75,7	50,0	70,6

Konserwacja i Restauracja Dziel Sztuki	74,3	66,7	76,5
Matematyka	35,7	32,3	52,6
Informatyka	30,6	29,3	33,6
Socjologia ogólna	89,6	92,3	85,7
PROWE – I nabór	100,0	100,0	100,0
PROWE – II nabór	57,1	66,7	60,0
PROWE ogółem	71,0	77,8	77,8
Teologia – I nabór	100,0	100,0	100,0
Teologia – II nabór	84,9	73,3	83,3
Teologia ogółem	95,3	91,3	95,0

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Na koniec tej części rozważań przyjrzyjmy się, jaką „skutecznością” wykazały się mechanizmy selekcyjne w obrębie całej procedury rekrutacyjnej wobec ogółu kandydatów na wybrane kierunki studiów. Tabela 5.4 stanowi element finalny dotychczasowych ustaleń zawartych w tym podrozdziale. Pokazuje ona odsetki przyjętych na studia spośród wszystkich kandydatów ubiegających się o to przyjęcie, z uwzględnieniem ich środowiska zamieszkania. Z zawartych w niej danych wynika, że aż na ośmiu spośród dziesięciu analizowanych kierunków studiów młodzież wiejska była przyjmowana rzadziej aniżeli inni kandydaci. Oznacza to, że w toku całej procedury rekrutacyjnej jest ona znacznie częściej, niż inni kandydaci negatywnie selekcyjowana.

Tabela 5.4. Odsetek przyjętych spośród wszystkich kandydatów wiejskiego i miejskiego pochodzenia (w %)

Kierunek studiów	Odsetek przyjętych spośród wszystkich kandydatów	Wieś	Duże miasto (powyżej 100 tys.)
Filologia angielska	6,0	6,3	7,7
Filologia polska – magisterskie	23,1	19,4	27,4
Filologia polska – licencjackie	31,0	30,0	32,3
Grafika	19,1	11,8	19,3
Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki	27,8	14,3	31,7
Matematyka*	29,5	25,6	46,1
Informatyka*	23,9	22,9	26,6
Socjologia ogólna	14,4	10,6	13,7
Socjologia PROWE	11,9	15,2	8,5
Teologia	68,8	65,1	75,0

* Uwzględniono osoby, którym zaproponowano przyjęcie na studia

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Jedynie na dwa spośród dziesięciu analizowanych kierunków studiów młodzież wiejska dostawała się na studia częściej, aniżeli inni kandydaci z „klucza środowiskowego”. Były to: filologia angielska i socjologia PROWE. W przypadku filologii angielskiej odsetek przyjętych studentów wiejskiego pochodzenia (w stosunku do ogółu kandydatów z tego środowiska) był większy aniżeli pośród ogółu kandydatów, ale również wyraźnie mniejszy aniżeli pośród tych przyjętych z dużego miasta, i był wynikiem większej selekcji kandydatów z mniejszych miast i miasteczek. Jedynym (spośród dziesięciu analizowanych) kierunkiem studiów, który „negatywnie” selekcjonował kandydatów z dużych miast była socjologia (zarówno ta ogólna, jak i PROWE). W przypadku tych dwóch kierunków studiów młodzież wielkomiejska

stanowiła mniejszy odsetek pośród przyjętych w stosunku do kandydatów z tego środowiska zamieszkania, aniżeli wynosi odsetek przyjętych spośród wszystkich kandydatów (tab. 5.4).

Podsumowując dotychczasowe analizy w zakresie postępowania rekrutacyjnego na wyższe uczelnie, należy wspomnieć przede wszystkim o fakcie, iż **zbiorowość studentów I roku była *de facto* ukształtowana już w momencie przystąpienia kandydatów do procedury rekrutacyjnej. Kluczowy był tutaj proces autoselekcji, który jest jednak kształtowany społecznie i kulturowo.** Okazuje się zatem, że to, jakie kierunki studiowała młodzież ze wsi rozstrzygało się na długo przed rozpoczęciem procesu selekcyjnego w obrębie wyższej uczelni.

5.2. Procesy selekcji społecznej w trakcie „nowej” procedury rekrutacyjnej

Wprowadzenie tzw. nowej matury opartej przede wszystkim na zewnętrznej i porównywalnej ocenie osiągnięć maturzystów, sprawiło, że większość uczelni zrezygnowała z przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego (*de facto* egzaminów wstępnych) na studia. Zmiana ta (rewolucyjna w swojej postaci) miała w założeniu reformatorów tę zaletę, że w obiektywny (oparta na obiektywnych wynikach egzaminu maturalnego, a nie subiektywnych ocenach uczelnianych komisji egzaminacyjnych) sposób decydowała o przyjęciu na wyższe uczelnie. Przed wprowadzeniem „nowej matury” słabe oceny na egzaminach maturalnych można było w znacznej mierze zrekompensować dobrze zdanymi egzaminami wstępnymi na studia, ponieważ wyższe uczelnie przeprowadzały postępowanie rekrutacyjne według własnych kryteriów. Warto wśród nich wymienić m.in.: określenie trybu postępowania kwalifikacyjnego na studia, a tym samym wybór optymalnego z punktu widzenia kierunku studiów profilu potencjalnego studenta (inny typ maturzysty preferowały egzaminy pisemne, a inny egzaminy ustne) oraz zawyżanie wymagań merytorycznych wobec maturzystów, którego celem było „wyłowienie” najzdolniejszych spośród nich. Nowa procedura nie daje szans na poprawienie swoich wyników uzyskanych na maturze (chyba, że abiturient chce podchodzić do egzaminu maturalnego jeszcze raz). Oznacza to, że przystąpienie do niej (procedury) jest równoznaczne z poddaniem się ocenie uczelni i zdanie na jej wyrok. Owa ocena odbywa się właściwie w zaciszu akademickiego centrum informatycznego.

Z uwagi na interesujące mnie mechanizmy kluczowym zagadnieniem jest proces autoselekcji, wyboru studiowanego kierunku studiów przez młodzież. Kierunki, które najbardziej interesują maturzystów, mogą ustalać bardziej selekcyjne minima przyjęć na studia (wyższy próg punktowy). Kierunki mało popularne muszą walczyć o przetrwanie, rekrutując młodzież w dwóch bądź kilku naborach. W tym pierwszym przypadku w oczywisty sposób na studia trafia młodzież bardziej wyselekcjonowana, która lepiej zdała egzamin maturalny. W tym drugim przypadku na studia trafiają właściwie wszyscy maturzyści, którzy przystąpili do procedury rekrutacyjnej i spełnili wymogi formalne. Współczesna rzeczywistość akademicka w Polsce pokazuje, iż na większość oferowanych kierunków niezbędny jest jeszcze drugi nabór, aby w ogóle uruchomić studia. To efekt niżu demograficznego, który „dziesiątkuje” wyższe uczelnie w Polsce. Te zaś, aby utrzymać studia (i kadre akademicką), coraz częściej zaniżają kryteria merytoryczne (punktowe kryteria rekrutacyjne) podczas rekrutacji na studia, co właściwie sprowadza się do tego, że przyjmują (prawie) wszystkich chętnych. Paradoksalnie – w aureoli dbania o jakość kształcenia – sprzyja tej sytuacji MNiSzW, które finansuje ten niezbyt sprawnie działający system według zasady „student równa się pieniądze”. Sprawia to, iż wyższe uczelnie nie mają większych skrupułów i wykorzystują tę sytuację, a *de facto* nie mają innego wyjścia.

Jak w tej nowej rzeczywistości wyglądają mechanizmy selekcyjne w procesie rekrutacji na uniwersytet? Czy w ogóle jeszcze są? Jeżeli tak, to jak w ich trakcie radzi sobie młodzież wiejska? W poniższych analizach wykorzystano dane z rekrutacji na UMK w Toruniu w roku akademickim 2012/2013. Ich źródłem jest Uczelniane Centrum Informatyczne. Pozyskane dane mają pewne ograniczenia. Po pierwsze, uwzględniają jedynie informacje na temat kandydatów i przyjętych na studia. Oznacza to, że nie uwzględniają one informacji o kandydatach, którzy studia rzeczywiście podjęli. Wynika to z faktu, iż w dobie daleko idącej elastyczności studiów (m.in. wielokrotnych naborów, w tym i tych śródrocznych) aż do rozpoczęcia II semestru niemal niemożliwe jest uzyskanie informacji o osobach, które realnie studiują, a nie jedynie figurują na listach przyjętych. Po drugie, brak informacji na temat wielkości miejscowości, z jakiej pochodzą studenci. Baza danych, którą dysponowałem, zawierała jedynie informacje w układzie wieś – miasto. Dla potrzeb analizy mechanizmów selekcji młodzieży wiejskiej jest zatem wystarczająca. Niemożliwe jednak staje się porównanie skali mechanizmów selekcyjnych w odniesieniu do młodzieży wielkomiejskiej, a takowe analizy wykonano w roku akademickim 2004/2005 (podrozdział 5.1).

Wyniki przeprowadzonych badań odnoszą się do dwóch grup kierunków studiów. Pierwszą stanowią te same kierunki, które zostały wyselekcjonowane w roku akademickim 2004/2005 (zaprezentowane w podrozdziale 5.1), oraz trzy dodatkowe, bardzo modne i popularne: lekarski, prawo oraz bezpieczeństwo wewnętrzne. Interesuje mnie, z jednej strony, czy zmieniła się skala selekcji na kierunkach, na których młodzież wiejska wcześniej była obecna w niewielkim bądź znacznym odsetku, z drugiej strony, czy popularność i znaczna liczebność kierunku wpływa na proces selekcji młodzieży wiejskiej w procesie rekrutacji (dodatkowo dobrane trzy kierunki studiów). Drugą grupę badanych kierunków studiów stanowią tzw. kierunki zamawiane, czyli te, na których studia są dofinansowane z ministerstwa. Na UMK w Toruniu było w roku akademickim 2012/2013 aż jedenaście takich kierunków studiów. U podstaw ich wyboru stało założenie o swoistej elitarności kierunków, na których uzyskać można wysokie stypendium (1000 zł miesięcznie) właściwie za sam fakt ich podjęcia. Czy młodzież wiejska chce studiować na tych kierunkach? Czy w trakcie rekrutacji następuje jej selekcja? Przyjrzyjmy się zatem stosownym wynikom.

Po pierwsze, zwraca uwagę bardzo wysoki odsetek młodzieży wiejskiej wśród przyjętych (i kandydatów) na wszystkie wybrane przez nią kierunki studiów. Najbardziej obecna jest na kierunku lekarskim (studia jednolite), który powszechnie uważany jest za kierunek elitarny [Zawistowska, 2012: 160]. Na I rok studiów przyjęto 25,1% studentów ze wsi. Najliczniejsza grupa młodzieży wiejskiej została przyjęta na I rok studiów licencjackich na kierunkach matematyka, filologia polska oraz na studiach magisterskich na filologii polskiej – tam jej odsetek sięga 43-47% ogółu przyjętych. Wyjątek stanowi grafika, na którą przyjęto jedynie 6,9% młodzieży wiejskiej.

Po drugie, jakkolwiek są kierunki, na których młodzież wiejska nieco „traci” w procesie rekrutacji (filologia polska – studia magisterskie, grafika – studia jednolite, socjologia PROWE – studia licencjackie czy bezpieczeństwo wewnętrzne – studia licencjackie), jak i takie, na których nieco „zyskuje” (filologia angielska – studia licencjackie, filologia polska – studia licencjackie, konserwacja i restauracja dzieł sztuki – studia jednolite), to jednak nie ma zauważalnej prawidłowości, jeżeli chodzi o proces selekcji w procesie rekrutacji młodzieży wiejskiej. Nie stanowią jej ani typ studiów (jednolite, licencjackie, magisterskie), ani liczebność i popularność danego kierunku.

Po trzecie, młodzież wiejska znacznie częściej znajduje się wśród przyjętych na analizowane kierunki studiów aniżeli w roku akademickim 2004/2005. Jest tak w przypadku ośmiu spośród dziesięciu wówczas wybranych kierunków (por. tab. 5.1). Zmiany są bardzo znaczące, np. na konserwacji i restauracji dzieł sztuki odsetek młodzieży wiejskiej zwiększył się 4-krotnie (z 8,0 do 32,3%), w przypadku filologii polskiej – studia licencjackie – 2-krotnie (z 22,2 do 46,3%). Wyjątki stanowią: socjologia PROWE i grafika, a więc kierunki, które miały największy problem z rekrutacją studentów. Tendencja ta (wzrost udziału młodzieży wiejskiej wśród studentów przyjętych na I rok studiów) ma najprawdopodobniej przełożenie na wskaźniki udziału młodzieży w skali całego uniwersytetu, co znamionować może dalsze wyrównanie proporcji pomiędzy młodzieżą wiejską i miejską.

Po czwarte, o zróżnicowanej obecności młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach studiów decyduje obecnie *de facto* tylko proces autoselekcji, zróżnicowanego wyboru różnych kierunków studiów. Młodzież wiejska nieco rzadziej wybiera takie kierunki, jak: lekarski, prawo czy kierunki artystyczne i w konsekwencji jest na nich nieco rzadziej obecna. Nie jest to jednak efekt selekcji negatywnej w procesie rekrutacji na wyższą uczelnię.

Po piąte, zwraca uwagę znaczny problem uniwersytetu z rekrutacją studentów. Na sześciu spośród trzynastu analizowanych kierunków studiów niezbędny był drugi nabór. Oznacza to, iż na tych kierunkach właściwie nie przeprowadzono selekcji kandydatów (filologia polska – studia magisterskie, teologia), albo miała ona charakter symboliczny (socjologia PROWE, konserwacja i restauracja dzieł sztuki). Rzeczywista selekcja odbywa się jedynie na kierunkach popularnych, które cieszą się dużym zainteresowaniem wśród młodzieży, np. lekarski, prawo czy bezpieczeństwo wewnętrzne (zob. tab. 5.5).

Tabela 5.5. Udział kandydatów i przyjętych na I rok wybranych kierunków studiów na UMK w Toruniu w roku akad. 2012/2013, zamieszkujących na obszarach wiejskich

Kierunek studiów	Wieś – ogółem				Liczba naborów
	liczebność kandydatów	odsetek pośród kandydatów (w %)	liczebność przyjętych	odsetek pośród przyjętych (w %)	
Filologia angielska – studia licencjackie	105	24,2	23	31,1	1
Filologia polska – studia magisterskie	36	49,3	33	43,4	2
Filologia polska – studia licencjackie	60	40,8	25	46,3	2
Grafika – studia jednolite	9	17,0	2	6,9	1
Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki – studia jednolite	18	24,3	11	32,3	1
Matematyka – studia licencjackie (kierunek zamawiany)	103	43,5	58	47,1	1
Informatyka – studia licencjackie	65	29,1	19	27,5	2
Socjologia ogólna – studia licencjackie	73	32,9	27	29,3	2
Socjologia PROWE – studia licencjackie	11	42,3	4	30,8	2

Teologia (wszystkie specjalności) – studia jednolite	20	35,1	17	34,0	2
Prawo – studia jednolite	422	26,6	85	26,5	1
Lekarski – studia jednolite	869	23,2	45	25,1	1
Bezpieczeństwo wewnętrzne – studia licencjackie	314	38,4	50	33,8	1

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Przyjrzyjmy się teraz, czy podobne tendencje dostrzec można w przypadku rekrutacji na kierunki zamawiane. Już na wstępie na to pytanie należy odpowiedzieć pozytywnie. Po pierwsze, zwraca uwagę znaczna liczba młodzieży wiejskiej wśród przyjętych na te kierunki studiów, która stanowi 36,1% ogółu przyjętych na te kierunki. Najbardziej studiuje na informatyce – studia magisterskie (17,1%), informatyce stosowanej – studia magisterskie (26,7%) oraz fizyce – studia licencjackie. Z kolei najczęściej na kierunkach: chemia – studia magisterskie (49,3%), matematyka – studia licencjackie (47,1%) oraz ochrona środowiska – studia magisterskie. Po drugie, brak większych prawidłowości, jeżeli chodzi o mechanizm selekcji środowiskowej w procesie rekrutacji. Na większości spośród analizowanych kierunków zanotowano podobny odsetek młodzieży wiejskiej zarówno pośród kandydatów, jak i przyjętych. Oznacza to, iż nie jest ona przedmiotem selekcji w procesie rekrutacji na kierunki zamawiane. Zauważalny wyjątek stanowi fizyka – studia licencjackie, gdzie młodzież wiejska znajduje się wyraźnie rzadziej pośród przyjętych aniżeli kandydatów (spadek o 10,1 pp). Po trzecie, podobnie jak w przypadku innych kierunków studiów, tak i tutaj nie ma wyraźnych prawidłowości, jeżeli chodzi o typ studiów (licencjackie, magisterskie) bądź liczebność kandydatów zainteresowanych ich podjęciem.

Po czwarte, jedynie trzy spośród jedenastu kierunków zamawianych rekrutują studentów w pierwszym naborze. A zatem – co jest pewnym zaskoczeniem – są to kierunki, do studiowania których młodzież, w tym również ta ze wsi, się nie garnie. W przypadku sześciu kierunków przyjęto właściwie wszystkich, którzy się o przyjęcie ubiegali.

Tabela 5.6. Udział kandydatów i przyjętych na I rok kierunków zamawianych na UMK w Toruniu w roku akad. 2012/2013, zamieszkujących na obszarach wiejskich

Kierunek studiów	Wieś				Liczba naborów
	liczebność kandydatów	odsetek pośród kandydatów (w %)	liczebność przyjętych	odsetek pośród przyjętych (w %)	
Chemia – studia licencjackie	137	34,3	77	35,3	2
Chemia – studia magisterskie	39	46,4	38	49,3	2
Fizyka – studia licencjackie	27	37,0	14	26,9	2
Fizyka techniczna – studia magisterskie	8	33,3	8	36,4	2
Informatyka stosowana – studia magisterskie	8	26,7	8	26,7	2
Informatyka – studia magisterskie	6	17,1	6	17,1	2
Matematyka – studia licencjackie	103	43,6	58	47,1	1
Matematyka – studia magisterskie	19	38,8	17	37,0	2
Biotechnologia – studia licencjackie	82	31,1	23	27,1	1
Ochrona środowiska – studia	49	29,7	34	33,3	2

licencjackie					
Ochrona środowiska – studia magisterskie	45	36,6	36	38,7	1
Ogółem	523	34,7	319	36,1	

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Analiza danych z rekrutacji w roku akademickim 2012/2013 przynosi zaskakujące wyniki. Po pierwsze, ukazują one uniwersytet otwarty na (niemal) wszystkich studentów, czego bezpośrednią konsekwencją jest proces rekrutacji wolny od selekcji społecznej w wymiarze środowiskowym, zwłaszcza w odniesieniu do analizowanej młodzieży wiejskiej. Po drugie, dane z najnowszej rekrutacji sugerują znaczące zmiany w mechanizmach kształtowania zbiorowości studentów – na znaczeniu tracą m.in. takie wymiary, jak: typ studiów (licencjackie czy magisterskie) oraz to, czy kierunek jest zamawiany, czy nie. Trudno również mówić o wpływie liczebności kierunku na proces selekcji młodzieży. Wszystkie te zmiany wymagają dalszej systematycznej obserwacji, najlepiej na wszystkich kierunkach studiów oraz odwołania się do informacji o pochodzeniu społecznym młodzieży, karierze szkolnej czy motywacji.

Podsumowanie

Mechanizm, który powoduje odmienny rozkład młodzieży z różnych środowisk na uniwersytecie jest wynikiem działania kilku współwystępujących czynników. Tak było, kiedy obowiązywały egzaminy wstępne na studia, tak też jest i obecnie, kiedy decydujące znaczenie ma egzamin maturalny. Pierwotnym czynnikiem różnicującym była i jest wyraźna autoselekcja. O ile jednak jeszcze niedawno (w 2004/2005 roku) młodzież wiejska zdecydowanie rzadziej decydowała się na kierunki, o których sądziła, że nie są dla niej i nie zda egzaminu wstępnego. W konsekwencji wybierała te pewniejsze, na które łatwiej się było dostać, te, na które obowiązywały łatwiejsze egzaminy wstępne, o tyle dzisiaj tak już nie jest. Młodzież wiejska odważnie przystępuje do rekrutacji na większość spośród analizowanych kierunków studiów. Trudno jednak na podstawie jedynie materiału ilościowego przesądzić,

jakie motywy skłaniają ją do konkretnych wyborów. Zebrany materiał nie ukazuje w tym obszarze większych prawidłowości.

Drugim mechanizmem po pierwotnej autoselekcji była stosunkowo wyraźna selekcja kandydatów w procesie rekrutacji. Jak pokazują wyniki przywoływanych analiz, miała ona w rezultacie wyraźny charakter środowiskowy (społeczny). Młodzież wiejska rzadziej przechodziła przez postępowanie kwalifikacyjne na studia wyższe oraz uzyskiwała na nim relatywnie gorsze wyniki niżeli młodzież wielkowiejska. Konstatując, ów podwójny mechanizm (najpierw selekcji spontanicznej – autoselekcji, a potem selekcji kierowanej) sprawiał, iż młodzież wiejska rzadziej trafiała na uniwersytet. Wydaje się jednak, że sytuacja ta uległa daleko idącej zmianie, co jest efektem, z jednej strony, zmiany procedury rekrutacyjnej na studia, z drugiej zaś, pełnego otwarcia się uniwersytetu na młodzież chcącą studiować.

Paradoksalnie zatem o dostępie młodzieży (w tym również wiejskiej) do studiów wyższych decydują współcześnie coraz bardziej czynniki strukturalne: niż demograficzny oraz sposób finansowania szkolnictwa wyższego. Nie zmienia to faktu, iż w procesie alokacji młodzieży w strukturze uniwersytetu wciąż decydującą rolę odgrywają mechanizmy spontaniczne: wybory konkretnych uczelni, kierunków studiów czy jego trybu. Czy fakty te wpływają na styl studiowania? Jaki typ kariery studenckiej wybiera młodzież ze wsi? Czy jest ona jakaś wyjątkowa czy może bardzo podobna do tej charakteryzującej ich wielkowiejskich kolegów i koleżanki? Próbą odpowiedzi na te pytania będzie kolejny rozdział.

Bibliografia

Zawistowska Alicja, 2012: *Horyzontalne nierówności edukacyjne we współczesnej Polsce*,
Warszawa: WN Scholar.

Dr Krzysztof Wasielewski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University, Poland
E-mail: kwasielewski@wp.pl

Papers in the series include the following:

- Vol. 1 (2006) Marek Kwiek, „The Classical German Idea of the University, or on the Nationalization of the Modern Institution”
- Vol. 2 (2006) Marek Kwiek, „The University and the Welfare State in Transition: Changing Public Services in a Wider Context”
- Vol. 3 (2007) Marek Kwiek, „Globalisation: Re-Reading its Impact on the Nation-State, the University, and Educational Policies in Europe”
- Vol. 4 (2007) Marek Kwiek, „Higher Education and the Nation-State: Global Pressures on Educational Institutions”
- Vol. 5 (2007) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurship vs. Changing Governance and Institutional Management Structures at European Universities”
- Vol. 6 (2007) Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 7 (2007) Marek Kwiek, „On Accessibility and Equity, Market Forces, and Academic Entrepreneurship: Developments in Higher Education in Central and Eastern Europe”
- Vol. 8 (2008) Marek Kwiek, „The Two Decades of Privatization in Polish Higher Education: Cost-Sharing, Equity, and Access”
- Vol. 9 (2008) Marek Kwiek, „The Changing Attractiveness of European Higher Education in the Next Decade: Current Developemnts, Future Challenges, and Major Policy Options”
- Vol. 10 (2008) Piotr W. Juchacz, „On the Post-Schumpeterian "Competitive Managerial Model of Local Democracy" as Perceived by the Elites of Local Government of Wielkopolska”
- Vol. 11 (2008) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurialism and Private Higher Education in Europe”
- Vol. 12 (2008) Dominik Antonowicz, „Polish Higher Education and Global Changes – the Neoinstitutional Perspective”
- Vol. 13 (2009) Marek Kwiek, „Creeping Marketization: Where Polish Public and Private Higher Education Sectors Meet”
- Vol. 14 (2009). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „EUropean (Legal) Culture Reconsidered”
- Vol. 15 (2010). Marek Kwiek, „Zarządzanie polskim szkolnictwem wyższym w kontekście transformacji zarządzania w szkolnictwie wyższym w Europie”
- Vol. 16 (2010). Marek Kwiek, „Finansowanie szkolnictwa wyższego w Polsce a transformacje finansowania publicznego szkolnictwa wyższego w Europie”
- Vol. 17 (2010). Marek Kwiek, „Integracja europejska a europejska integracja szkolnictwa wyższego”
- Vol. 18 (2010). Marek Kwiek, „Dynamika prywatne-publiczne w polskim szkolnictwie wyższym w kontekście europejskim”
- Vol. 19 (2010). Marek Kwiek, „Transfer dobrych praktyk: Europa i Polska”
- Vol. 20 (2010). Marek Kwiek, „The Public/Private Dynamics in Polish Higher Education. Demand-Absorbing Private Sector Growth and Its Implications”

- Vol. 21 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Knowledge Production in Central Europe”
- Vol. 22 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Their Changing Social and Economic Settings. Dependence as Heavy as Never Before? ”
- Vol. 23 (2011). Marek Kwiek, „Universities, Regional Development and Economic Competitiveness: The Polish Case”
- Vol. 24 (2011). Marek Kwiek, „Social Perceptions vs. Economic Returns from Higher Education: the Bologna Process and the Bachelor Degree in Poland”
- Vol. 25 (2011). Marek Kwiek, „Higher Education Reforms and Their Socio-Economic Contexts: Competing Narratives, Deinstitutionalization, and Reinstitutionalization in University Transformations in Poland”
- Vol. 26 (2011). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „Post-Metaphysically Constructed National and Transnational Public Spheres and Their Content”
- Vol. 27 (2011). Dominik Antonowicz, „External influences and local responses. Changes in Polish higher education 1990-2005”
- Vol. 28 (2011). Marek Kwiek, „Komisja Europejska a uniwersytety: różnicowanie i izomorfizacja systemów edukacyjnych w Europie”
- Vol. 29 (2012). Marek Kwiek, „Dokąd zmierzają międzynarodowe badania porównawcze szkolnictwa wyższego?”
- Vol. 30 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytet jako ‘wspólnota badaczy’? Polska z europejskiej perspektywy porównawczej i ilościowej”
- Vol. 31 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytety i produkcja wiedzy w Europie Środkowej”
- Vol. 32 (2012). Marek Kwiek, „Polskie szkolnictwo wyższe a transformacje uniwersytetów w Europie”
- Vol. 33 (2012). Marek Kwiek, „Changing Higher Education Policies: From the Deinstitutionalization to the Reinstitutionalization of the Research Mission in Polish Universities”
- Vol. 34 (2012). Marek Kwiek, „European Strategies and Higher Education”
- Vol. 35 (2012). Marek Kwiek, „Atrakcyjny uniwersytet? Rosnące zróżnicowanie oczekiwań interesariuszy wobec instytucji edukacyjnych w Europie”
- Vol. 36 (2013). Krystian Szadkowski, „University’s Third Mission as a Challenge to Marxist Theory”
- Vol. 37 (2013). Marek Kwiek, „The Theory and Practice of Academic Entrepreneurialism: Transborder Polish-German Institutions”
- Vol. 38 (2013). Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 39 (2013). Marek Kwiek, „From System Expansion to System Contraction: Access to Higher Education in Poland”
- Vol. 40 (2013). Dominik Antonowicz, „Z tradycji w nowoczesność. Brytyjskie uniwersytety w drodze do społeczeństwa wiedzy”
- Vol. 41 (2013). Marek Kwiek, „Przyszłość uniwersytetów w Europie: najważniejsze motywy dyskusji”
- Vol. 42 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Droga na studia – fakty, odczucia, oceny”

- Vol. 43 (2013). Krzysztof Leja, Emilia Nagucka, „Creative destruction of the University”
- Vol. 44 (2013). Marek Kwiek, „Reformy instytucji europejskiego uniwersytetu: napięcia, kolizje, wyzwania”
- Vol. 45 (2013). Cezary Kościelniak, „Uniwersytet i aktywizm studencki wobec obywatelskiego nieposłuszeństwa”
- Vol. 46 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Zmiany poziomu aspiracji edukacyjnych młodzieży jako efekt adaptacji do nowych warunków społeczno-ekonomicznych”
- Vol. 47 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Młodzież wiejska na studiach wyższych – selekcje społeczne, obecność na studiach, uwarunkowania”
- Vol. 48 (2013). Marek Kwiek, Dominik Antonowicz, „Academic Work, Working Conditions and Job Satisfaction”
- Vol. 49 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Procedura rekrutacyjna na studia jako mechanizm selekcji społecznej”